A BÍRÓSÁG ÍTÉLETE (első tanács)

2011. július 21.*

A C-2/10. sz. ügyben,

az EUMSZ 267. cikk alapján benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában, amelyet a Tribunale amministrativo regionale per la Puglia (Olaszország) a Bírósághoz 2010. január 4-én érkezett, 2009. szeptember 23-i határozatával terjesztett elő az előtte

az **Azienda Agro-Zootecnica Franchini Sarl**,

az **Eolica di Altamura Srl**

és

a **Regione Puglia**

között folyamatban lévő eljárásban,

A BÍRÓSÁG (első tanács),

tagjai: A. Tizzano tanácselnök, J.-J. Kasel, A. Borg Barthet, M. Ilešič (előadó) és E. Levits bírák,

* Az eljárás nyelve: olasz.

főtanácsnok: J. Mazák,
hivatalvezető: A. Impellizzeri tanácsos,

tekintettel az írásbeli szakaszra és a 2011. február 10-i tárgyalásra,

figyelembe véve a következők által előterjesztett észrevételeket:

– az Azienda Agro-Zootecnica Franchini Sarl és az Eolica di Altamura Srl képviseletében S. Profeta és C. Rucireta avvocati,

– a Regione Puglia képviseletében L. A. Clarizio, L. Francesconi és M. Liberti avvocati,

– az Európai Bizottság képviseletében K. Herrmann és D. Recchia, meghatalmazotti minőségben,

a főtanácsnok indítványának a 2011. április 14-i tárgyaláson történt meghallgatását követően,

meghozta a következő

Ítéletet

1 Az előzetes döntéshozatal iránti kérelem a megújuló energiaforrásból előállított energia támogatásáról, valamint a 2001/77/EK és a 2003/30/EK irányelv módosításáról és azt követő hatályon kívül helyezéséről szóló, 2009. április 23-i 2009/28/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 140., 16. o.), a belső villamosenergia-piacon a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energia támogatásáról szóló, 2001. szeptember 27-i 2001/77/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 283., 33. o.; magyar nyelvű különkiadás 12. fejezet, 2. kötet, 121. o.), a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló, 1992. május 21-i 92/43/EGK tanácsi irányelv (HL L 206., 7. o.; magyar nyelvű különkiadás 15. fejezet, 2. kötet, 102. o.; a továbbiakban: élőhely-irányelv), valamint a vadon élő madarak védelméről szóló, 1979. április 2-i 79/409/EGK tanácsi irányelv (HL L 103., 1. o.; magyar nyelvű különkiadás 15. fejezet, 1. kötet, 98. o.; a továbbiakban: madárvédelmi irányelv) értelmezésére vonatkozik.

2 E kérelmet az Azienda Agro-Zootecnica Franchini Sarl (a továbbiakban: Azienda Agro-Zootecnica Franchini) és az Eolica di Altamura Srl (a továbbiakban: Eolica di Altamura), valamint a Regione Puglia között az európai Natura 2000 ökológiai hálózat (a továbbiakban: Natura 2000 hálózat) részét képező, közösségi jelentőségű természeti területnek (a továbbiakban: KJTT) és különleges védelmi területnek (a továbbiakban: KVT) nyilvánított védett terület, az Alta Murgia nemzeti park közelében elhelyezkedő területeken nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbinák létesítésére irányuló engedély annak ellenére történő megtagadására vonatkozóan folyamatban lévő jogvita keretében terjesztették elő, hogy nem végezték el a kifejezetten az érintett területen a projekt által a környezetre gyakorolt hatások előzetes értékelését.

Jogi háttér

Az uniós szabályozás

A madárvédelmi irányelv

3 A madárvédelmi irányelv 4. cikkének (1) és (2) bekezdése kötelezi a tagállamokat arra, hogy különleges védelmi területté nyilvánítsák azokat a területeket, amelyek megfelelnek az említett rendelkezésekben meghatározott madártani szempontoknak.

4 Az említett irányelv 4. cikkének (4) bekezdése a következőket írja elő:

„Az (1) és (2) bekezdésekben meghatározott védett területek vonatkozásában a tagállamok megteszik a szükséges intézkedéseket az élőhelyek szennyezésének vagy elpusztításának, illetve a madarak bármiféle zavarásának elkerülése érdekében, amennyiben azok e cikk céljai szempontjából jelentőséggel bírnak. A tagállamok e védett területeken kívül is törekednek az élőhelyek szennyezésének vagy elpusztításának elkerülésére."

5 A madárvédelmi irányelv 14. cikke előírja, hogy „[a] tagállamok bevezethetnek az irányelvben előírtaknál szigorúbb védelmi intézkedéseket (helyesen: védintézkedéseket)."

Az élőhely-irányelv

6 Az élőhely-irányelv (3) preambulumbekezdése a következőképpen rendelkezik:

„mivel ezen irányelv fő célja, a biológiai sokféleség fenntartásának előmozdítása a gazdasági, társadalmi, kulturális és regionális igények figyelembevételével hozzájárul a fenntartható fejlődés közös céljának megvalósításához; mivel a biológiai sokféleség fenntartása egyes esetekben megkívánja bizonyos emberi tevékenységek fenntartását és ösztönzését is".

7 Az élőhely-irányelv 2. cikkének szövege a következő:

„(1) Az irányelv célja, hogy a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelmével hozzájáruljon a biológiai sokféleség biztosításához a Szerződésben érintett tagállamok európai területén belül (helyesen: a tagállamoknak a Szerződés hatálya alá tartozó európai területén belül).

(2) Az irányelvnek megfelelően hozott intézkedések célja a közösségi érdekeltségű (helyesen: jelentőségű) természetes élőhelyek, valamint vadon élő állat- és növényfajok kedvező védettségi helyzetének (helyesen: állapotának) fenntartása, illetve helyreállítása.

(3) Az irányelvnek megfelelően hozott intézkedések figyelembe veszik a gazdasági, társadalmi és kulturális igényeket, valamint a regionális és a helyi sajátosságokat is."

8 Az említett irányelv 3. cikkének (1) bekezdése a következőket mondja ki:

„A különleges természetmegőrzési területek egységes európai ökológiai hálózatát Natura 2000 néven hozzák létre. A […] hálózat célja, hogy biztosítsa az érintett természetes élőhelytípusok, valamint az érintett fajok élőhelyeinek kedvező védettségi állapotának fenntartását vagy adott esetben helyreállítását természetes kiterjedésükön, illetve elterjedési területükön belül.

A Natura 2000 hálózat a tagállamok által a [madárvédelmi] irányelvnek megfelelően minősített különleges természetvédelmi területeket [helyesen: különleges védelmi területeket] is magában foglalja."

9 Az élőhely-irányelv 4. cikke szabályozza a Natura 2000 hálózat létrehozására irányuló eljárást, valamint a különleges természetmegőrzési területek tagállamok általi kijelölését.

10 Az élőhely-irányelvnek az említett területek védelméhez szükséges intézkedéseket előíró 6. cikke a következőképpen rendelkezik:

„[…]

(2) A tagállamok megteszik a szükséges intézkedéseket a különleges természetvédelmi területeken [helyesen: különleges természetmegőrzési területeken] található olyan természetes élőhelytípusok és olyan fajok élőhelyei károsodásának és megzavarásának megakadályozására, amelyek céljára az egyes területeket kijelölték, amennyiben a zavarás mértéke ezen irányelv céljaira tekintettel jelentős hatással lehet.

(3) Figyelembe véve az adott természeti terület védelmével kapcsolatos célkitűzéseket, megfelelő vizsgálatot kell folytatni minden olyan terv vagy program [helyesen: projekt] hatásait illetően, amely nem kapcsolódik közvetlenül, illetve nem nélkülözhetetlen a természeti terület kezeléséhez, de akár önmagában, akár pedig más terv vagy program [helyesen: projekt] részeként valószínűleg jelentős hatással lesz arra. A természeti területre gyakorolt hatások vizsgálatának eredményét figyelembe véve, továbbá a (4) bekezdés rendelkezéseinek értelmében [helyesen: rendelkezéseire is figyelemmel] az illetékes nemzeti hatóságok csak azután hagyják jóvá az érintett tervet vagy programot [helyesen: projektet], ha megbizonyosodtak arról, hogy az nem fogja hátrányosan befolyásolni az érintett természeti terület épségét, és miután – adott esetben – kikérték a lakosság véleményét is.

(4) Amennyiben a természeti területre gyakorolt hatások vizsgálatának kedvezőtlen eredménye ellenére valamely elsődlegesen fontos, társadalmi vagy gazdasági jellegű közösségi érdekre figyelemmel – alternatív megoldás hiányában – mégis végre kell hajtani egy tervet vagy programot [helyesen: projektet], a tagállam minden szükséges kiegyenlítő intézkedést megtesz a Natura 2000 általános egységességének megóvása érdekében. A tagállam az elfogadott kiegyenlítő intézkedésekről értesíti a Bizottságot.

[…]”

11 Az élőhely-irányelv 7. cikke értelmében:

„A 4. cikk (1) bekezdése alapján besorolt vagy a 4. cikk (2) bekezdése értelmében annak megfelelően elismert területek tekintetében ezen irányelv alkalmazásának napjától, illetve – amennyiben az későbbi időpontra esik – azon időponttól számítva, amikor a tagállam a [madárvédelmi] irányelv értelmében végrehajtja, illetve elismeri a besorolást, a [madárvédelmi] irányelv 4. cikke (4) bekezdésének első mondatából eredő kötelezettségek helyébe ezen irányelv 6. cikkének (2), (3) és (4) bekezdéséből eredő kötelezettségek lépnek.”

A 2001/77 irányelv

12 A 2001/77 irányelv (2) preambulumbekezdése a következőképpen rendelkezik:

„[Az Unió] […] elsőrangú jelentőséget tulajdonít a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energia támogatásának az energiaellátás biztonsága, diverzifikálása, a környezetvédelem, valamint a társadalmi és gazdasági kohézió elősegítése érdekében. […]"

13 A 2001/77 irányelv 1. cikke értelmében az „irányelv célja, hogy a belső villamosenergia-piacon ösztönözze a megújuló energiaforrásoknak az energiatermeléshez való nagyobb mértékű hozzájárulását, és alapot teremtsen azok majdani közösségi keretéhez".

14 Az említett irányelv „Közigazgatási eljárások" címet viselő 6. cikkének (1) bekezdése a következőt írja elő:

„A tagállamok vagy a tagállamok által kinevezett (helyesen: kijelölt) illetékes szervek értékelik a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energiát termelő erőművekre alkalmazandó engedélyezési eljárások és a 96/92/EK irányelv 4. cikkében meghatározott egyéb eljárások jelenleg hatályos törvényi és rendeleti kereteit, az alábbiak érdekében:

– a megújuló energiaforrásokat hasznosító villamosenergia-termelés növelése szabályozási és nem szabályozási korlátainak csökkentése,

– az eljárások egyszerűsítése és meggyorsítása a megfelelő közigazgatási szinten (helyesen: a megfelelő közigazgatási szinten folyó eljárások ésszerűsítése és meggyorsítása), illetve

– annak biztosítása, hogy a szabályok objektívek, átláthatók és megkülönböztetésmentesek legyenek, valamint teljes mértékben figyelembe vegyék a különböző megújuló energiaforrásokhoz alkalmazott eltérő technológiák sajátosságait."

A 2009/28 irányelv

15 A 2009/28 irányelv „Közigazgatási eljárások, szabályok és törvények" címet viselő 13. cikkének (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

„A tagállamok biztosítják, hogy a megújuló energiaforrásokból villamos energiát, fűtőenergiát vagy hűtőenergiát termelő üzemekre és a kapcsolódó szállítási és elosztási hálózati infrastruktúrára, valamint a biomassza bioüzemanyaggá vagy más energiatermékké való átalakításának folyamatára alkalmazott, jóváhagyással, minősítéssel és engedélyezéssel kapcsolatos (helyesen: azok engedélyezésére, tanúsítására és az azokkal kapcsolatos engedélyek megadására vonatkozó) nemzeti szabályok arányosak és szükségesek.

A tagállamok megteszik a megfelelő lépéseket különösen a következők biztosítása érdekében:

[…]

c) a közigazgatási eljárások korszerűsítése [helyesen: egyszerűsítése] és gyors ügyintézés a közigazgatás megfelelő szintjén;

d) a jóváhagyással, minősítéssel és engedélyezéssel (helyesen: az engedélyezéssel, tanúsítással és az engedélyek megadásával) kapcsolatos szabályok objektívek, átláthatóak, arányosak legyenek, ne alkalmazzanak hátrányos megkülönböztetést a jelentkezőkkel [helyesen: kérelmezőkkel] szemben, valamint teljes mértékben vegyék figyelembe a megújuló energia előállítására alkalmazott egyes technológiák sajátosságait;

[…]

f) a kisebb projektek és a decentralizált, megújuló energiaforrásból származó energiát előállító eszközök számára szükség szerint egyszerűsített és könnyített engedélyezési eljárás kidolgozása, beleértve az egyszerű értesítést, amennyiben erre az alkalmazandó szabályozási keret lehetőséget ad."

16 A 2009/28 irányelv – 26. cikke értelmében – 2010. április 1-jei hatállyal hatályon kívül helyezte a 2001/77 irányelv 2. cikkét, 3. cikkének (2) bekezdését, valamint 4–8. cikkét. A 2001/77 irányelv teljes egészében 2012. január 1-jétől veszti hatályát.

17 A 2009/28 irányelv 27. cikkének (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

„A 4. cikk (1), (2) és a (3) bekezdésének sérelme nélkül a tagállamok legkésőbb 2010. december 5-ig elfogadják és kihirdetik (helyesen: hatályba léptetik) azokat a törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ennek az irányelvnek megfeleljenek.

[…]"

A nemzeti szabályozás

18 A 2001/77 irányelvet a 2007. december 24-i 244. sz. törvénnyel (legge n. 244; a GURI 2007. december 28-i 300. száma, a GURI 285. számának rendes melléklete) módosított, 2003. december 29-i 387. sz. törvényerejű rendelet (decreto legislativo n. 387; a GURI 2004. január 31-i 25. száma, a GURI 17. számának rendes melléklete) ültette át, amelynek 12. cikke átülteti az említett irányelv megújuló energiaforrásokból előállított villamos energiát termelő üzemekre vonatkozó engedélyezési eljárásokkal kapcsolatos 6. cikkének tartalmát.

19 „Az engedélyezési eljárások ésszerűsítése és egyszerűsítés" címet viselő 12. cikke a következőket írja elő:

„[…]

A megújuló energiaforrásokból előállított villamos energiát termelő üzemek megépítésének és működtetésének […] feltétele a – szükség esetén a városfejlesztés területén meglévő jogszabályok alóli eltérést képező – környezetvédelem, tájvédelem, valamint a történelmi és művészeti örökség területén hatályos szabályozások tiszteletben tartása mellett a tartomány vagy a megbízott megyék által kibocsátott egységes engedély […]

[…]

[…] [a (3) bekezdés szerinti eljárás lefolyatatására vonatkozó] iránymutatások alapján a tartományok kijelölhetik azokat a zónákat és területeket, amelyek nem alkalmasak bizonyos típusú üzemek számára […]."

20 A 2006. december 27-i 296. sz. költségvetési törvény (legge finanzaria n. 296; a GURI 2006. december 27-i 299. száma, a GURI 244. számának rendes melléklete) 1. cikkének (1226) bekezdése a környezet-, terület- és tengervédelmi minisztériumot ruházza fel hatáskörrel arra, hogy rendeletben állapítsa meg azokat az egységes minimumkövetelményeket, amelyek alapján a tartományoknak el kell fogadniuk a védintézkedéseket.

21 A környezet-, terület- és tengervédelmi minisztérium „a különleges természetmegőrzési területekre (KTT-k) és a különleges védelmi területekre (KVT-k) vonatkozó védintézkedések meghatározására vonatkozó egységes minimumkövetelmények" címet viselő, 2007. október 17-i rendeletében (a GURI 2007. november 6-i 258. száma, a továbbiakban: 2007. október 17-i rendelet) kötelezte az autonóm tartományokat és megyéket, hogy minden KVT-n tiltsák meg a nem saját fogyasztás fedezésére szánt új szélerőművek megépítését.

22 A 2007. október 17-i rendelet „Valamennyi KVT tekintetében a védintézkedések meghatározására vonatkozó egységes minimumkövetelmények" címet viselő 5. cikkének (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

„Valamennyi KVT tekintetében az autonóm tartományok és megyék a rendelet 3. cikkének (1) bekezdése szerinti aktusban írják elő a következő tilalmakat:

[…]

(l) új szélerőművek megépítése, azok kivételével, amelyek tekintetében az ezen aktus elfogadásának időpontjában a projekt benyújtása miatt az engedélyezési eljárás már megkezdődött. Az illetékes szervezeteknek – az INFS-szel (a vadon élő állatokkal foglalkozó nemzeti intézet) folytatott konzultációt követően – értékelniük kell a projekt hatásait, figyelembe véve azon fajok biológiai ciklusát, amelyek tekintetében a

területet kijelölték. Mentesülnek továbbá a tilalom alól azok a – többek között technológiai – átépítési és korszerűsítési erőfeszítések, amelyek következtében nem fokozódik a területre gyakorolt hatás a KVT védelmi célkitűzéseit illetően, valamint a legfeljebb 20 kW névleges teljesítményű, saját fogyasztás fedezésére szánt üzemek [...]".

A Regione Puglia szabályozása

23 A megújuló energiaforrásokból előállított energiára és a környezetszennyező kibocsátás csökkentésére vonatkozó szabályokról, valamint a környezetvédelmi szabályokról szóló, 2008. október 21-i 31. sz. pugliai tartományi törvény (a továbbiakban: 31. sz. tartományi törvény) 2. cikke a következőképpen rendelkezik:

„[…]

(6) Az [élőhely-]irányelv 6. és 7. cikkével, valamint a […] módosított, 1997. szeptember 8-i 357. sz. köztársasági elnöki rendelettel előírt átültető rendelet 4. és 6. cikkével összhangban tilos nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbinák létesítése a Natura 2000 […] hálózat részét képező KJTT-ken és KVT-ken […].

(8) A fenti (6) és (7) [bekezdésben] megállapított tilalom 200 méteres pufferzónára terjed ki".

Az alapeljárás és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés

24 Az Eolica di Altamura társaság előadja, hogy az Alburni Srl társaságtól megszerezte az Azienda Agro-Zootecnica Franchini társasághoz tartozó, a „pSIC/KVT IT 9120007 Murgia Alta" KJTT-nek és KVT-nek nyilvánított védett terület, az Alta Murgia nemzeti park közelében található földterületeken a nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélerőműpark építési tervével kapcsolatos jogokat.

25 A parkkal foglalkozó hatóság általi előzetes engedélyezés iránti kérelmet a parkkal foglalkozó hatóság 2006. szeptember 1-jei határozatával, a Regione Pugliához benyújtott, a környezetvédelemmel való összeegyeztethetőség iránti kérelmet pedig a Regione Puglia 2007. július 4-i határozatával utasította el.

26 Ezen utóbbi a kérelem elutasítását a releváns tartományi rendelkezésekre való hivatkozással indokolta, amely rendelkezések értelmében egyrészről a szélturbinák helyének meghatározására irányuló döntés tekintetében az élőhely-irányelv és a madárvédelmi irányelv szerinti KJTT-k és KVT-k teljes egészében „nem megfelelőnek" minősülnek, másrészről pedig – a szélturbinákra vonatkozó szabályozási terv hiányában – a fent említett KJTT-k és a KVT-k „alkalmatlan" területeknek minősülnek.

27 Az Azienda Agro-Zootecnica Franchini és az Eolica di Altamura az elutasító határozatokkal, valamint a Regione Puglia releváns szabályozási rendelkezéseivel szemben keresetet nyújtottak be a Tribunale amministrativo regionale per la Pugliához.

28 2008. szeptember 17-i határozatával ez a bíróság a keresetnek helyt adott, következésképpen pedig megsemmisítette az említett szabályozási rendelkezéseket, amelyekkel a Regione Puglia előírta a szélerőműparkok élőhely-irányelv és madárvédelmi irányelv szerinti KJTT-ken és KVT-ken való megépítésének teljes körű tilalmát.

29 Mindazonáltal az említett határozattal lezárult eljárás során a Regione Puglia jóváhagyta a 2008. július 18-i 15. sz. tartományi rendeletet, amelynek tárgyát szintén az említett irányelvek és a 357. sz. rendelet szerinti védintézkedések képezték.

30 A kérdést előterjesztő bíróság előtt folyamatban lévő alapeljárásban az Azienda Agro-Zootecnica Franchini és az Eolica di Altamura tehát a 15. sz. tartományi rendelet 5. cikke (1) bekezdése n) pontjának, valamint (4) és (4a) bekezdésének megsemmisítését kéri, amelyek értelmében lényegében tilos a Natura 2000 hálózathoz tartozó valamennyi KVT-n – és azok 500 méteres pufferzónájában – új szélerőművek megépítése. E társaságok többek között a 2001/77 irányelvben előírt elvek megsértésére hivatkoznak.

31 A Regione Puglia a kereset elfogadhatatlanként vagy megalapozatlanként való elutasítását kérte.

32 Az alapeljárás során hatályba lépett a 31. sz. tartományi törvény. E törvény 2. cikkének (6) bekezdése előírja a Natura 2000 hálózathoz tartozó valamennyi területen – azaz az élőhely-irányelvnek megfelelően közösségi jelentőségű természeti területekként kijelölt területeken is – a nem saját fogyasztás fedezésére szánt új szélerőművek megépítésének tilalmát.

33 A kérdést előterjesztő bíróság úgy véli, hogy az említett tartományi törvény 2. cikkének (6) bekezdése haladéktalanul alkalmazandó az Azienda Agro-Zootecnica Franchini és az Eolica di Altamura társaságok által benyújtott szélerőműpark-projektre. Ez a rendelkezés ugyanis az e társaságok által benyújtott, engedély iránti és környezetvédelemmel való összeegyeztethetőség iránti kérelemre a 31. sz. tartományi törvény hatálybalépésének időpontjától (azaz 2008. november 8-tól) a környezeti hatások meghatározott értékelésétől függetlenül vonatkozik.

34 E körülmények között a Tribunale amministrativo regionale per la Puglia úgy határozott, hogy az eljárást felfüggeszti, és előzetes döntéshozatal céljából a következő kérdést terjeszti a Bíróság elé:

„A […] 296. sz. törvény 1. cikke (1226) bekezdésének a 2007. október 17-i […] rendelet 5. cikkének (1) bekezdésével, illetve a 31. sz. […] törvény 2. cikkének (6) bekezdésével összefüggésben értelmezett rendelkezései, amennyiben a beavatkozás által érintett területre vonatkozó egyes projektek hatásait elemző megfelelő környezeti hatásvizsgálat lefolytatása helyett feltétel és különbségtétel nélkül tiltja a nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbinák létesítését a [Natura 2000] hálózatot alkotó KJTT-ken és KVT-ken, összeegyeztethetők-e az [uniós] joggal, így különösen a […] 2001/77 és 2009/28 irányelvből, valamint a [madárvédelmi irányelvből] és [élőhely-irányelvből] eredő elvekkel?"

Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdésről

35 Elöljáróban emlékeztetni kell arra, hogy a Bíróság az előzetes döntéshozatali eljárás keretében a nemzeti rendelkezések uniós joggal való összeegyeztethetőségével kapcsolatban nem foglalhat állást, hatáskörrel rendelkezik azonban arra, hogy a kérdést előterjesztő bíróságot az uniós jog értelmezésére vonatkozó minden olyan szempontról tájékoztassa, amelyek lehetővé tehetik számára ezen összeegyeztethetőség értékelését annak érdekében, hogy döntést hozzon az előtte folyó eljárásban (lásd többek között a C-124/99. sz. Borawitz-ügyben 2000. szeptember 21-én hozott ítélet [EBHT 2000., I-7293. o.] 17. pontját, a C-60/05. sz., WWF Italia és társai ügyben 2006. június 8-án hozott ítélet [EBHT 2006., I-5083. o.] 18. pontját, valamint a C-439/06. sz. Citiworks-ügyben 2008. május 22-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-3913. o.] 21. pontját).

36 Ebből a szemszögből nézve úgy kell tekinteni, hogy a kérdést előterjesztő bíróság lényegében arra kíván választ kapni a Bíróságtól, hogy az élőhely-, a madárvédelmi, a 2001/77 irányelvet és a 2009/28 irányelvet úgy kell-e értelmezni, hogy azokkal

ellentétes az a szabályozás, amely a kifejezetten érintett területen a környezetre gyakorolt hatások mindenféle előzetes értékelése nélkül tiltja a nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbináknak a Natura 2000 hálózathoz tartozó területen való létesítését.

Az élőhely-irányelv és a madárvédelmi irányelv értelmezéséről

37 A kérdést előterjesztő bíróság által feltett kérdés megválaszolásához azt kell megvizsgálni, hogy a madárvédelmi irányelvvel és az élőhely-irányelvvel, valamint még pontosabban ezen utóbbi 6. cikkének (3) bekezdésével ellentétes-e az alapeljárásban szóban forgóhoz hasonló szabályozás.

38 Az alapeljárás felperes társaságai szerint az ilyen típusú szabályozás sérti az élőhely-irányelvvel és a madárvédelmi irányelvvel bevezetett rendszert. E tekintetben azzal érvelnek, hogy az ezen irányelvekkel létrehozott védelmi rendszer nem tilt a Natura 2000 hálózathoz tartozó területeken belül minden tevékenységet, hanem kizárólag az említett tevékenységek engedélyezését teszi a környezetre gyakorolt hatások élőhely-irányelv 6. cikkének (3) bekezdése szerinti előzetes értékelésének elvégzésétől függővé. Új szélturbináknak az említett hálózathoz tartozó területeken való létesítését valamely meghatározott területre vonatkozó terv vagy projekt előzetes értékelése és feltétel nélkül tiltó, az alapeljárásban szóban forgóhoz hasonló szabályozás tehát megfosztaná tartalmától az élőhely-irányelvben és a madárvédelmi irányelvben előírt rendszert.

39 A Bizottság és a Regione Puglia vitatja ezt az érvelést. Előadják, hogy az élőhely-irányelv 6. cikkének (3) bekezdését nem kell alkalmazni akkor, ha valamely terv vagy projekt tilos a Natura 2000 hálózat részét képező valamely területen. E tekintetben megjegyzik, hogy az, hogy bizonyos tevékenységeket engedélyezhetnek az említett hálózathoz

tartozó területeken, nem jelenti azt, hogy e beavatkozásoknak mindenkor sorra kell kerülniük. A Bizottság egyebekben emlékeztet arra, hogy az EUMSZ 193. cikk lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy – bizonyos feltételek mellett – a környezetvédelem terén szigorúbb intézkedéseket tartsanak fenn, illetve fogadjanak el.

40 Elöljáróban meg kell állapítani, hogy – amint azt az alapeljárásban részt vevő felek megjegyezték – a Natura 2000 hálózathoz tartozó területek vonatkozásában az élőhely-irányelvben és madárvédelmi irányelvben biztosított védelmi rendszer nem tilt minden emberi tevékenységet ezeken a területeken belül, hanem kizárólag az említett tevékenységek engedélyezését teszi az érintett terv által a környezetre gyakorolt hatások előzetes értékelésétől függővé. Ily módon az élőhely-irányelv – az említett irányelv 7. cikkének megfelelően a madárvédelmi irányelv 4. cikkének (1) bekezdése alapján besorolt területekre vagy 4. cikkének (2) bekezdése értelmében annak megfelelően elismert területekre alkalmazandó – 6. cikke (3) bekezdésének első mondata értelmében figyelembe véve az adott természeti terület védelmével kapcsolatos célkitűzéseket, megfelelő vizsgálatot kell folytatni minden olyan terv vagy projekt hatásait illetően, amely nem kapcsolódik közvetlenül, illetve nem nélkülözhetetlen a természeti terület kezeléséhez, de akár önmagában, akár pedig más terv vagy projekt részeként valószínűleg jelentős hatással lesz arra.

41 Ezen túlmenően, az állandó ítélkezési gyakorlatból kitűnik, hogy az élőhely-irányelv 6. cikkének (3) bekezdésében előírt természetvédelmi célú mechanizmusnak a működésbe lépése ahhoz a feltételhez van kötve, hogy fennáll annak a valószínűsége vagy kockázata, hogy a terv vagy projekt jelentős hatást gyakorol az érintett területre (lásd többek között a C-127/02. sz., Waddenvereniging és Vogelbeschermingsvereniging ügyben 2004. szeptember 7-én hozott ítélet [EBHT 2004., I-7405. o.] 40. és 43. pontját, valamint a C-179/06. sz., Bizottság kontra Olaszország ügyben 2007. október 4-én hozott ítélet [EBHT 2007., I-8131. o.] 33. pontját).

42 Következésképpen úgy tűnik, hogy az uniós jogalkotó olyan védelmi célú mechanizmust kívánt létrehozni, amely csak abban az esetben lép működésbe, ha valamely terv vagy projekt kockázatot jelent a Natura 2000 hálózathoz tartozó valamely területre nézve.

43 Ezen megfontolásokra tekintettel kell megítélni, hogy az élőhely-irányelvvel és a madárvédelmi irányelvvel ellentétes-e az alapügyben szereplőhöz hasonló nemzeti és tartományi szabályozás.

44 Márpedig a Bírósághoz benyújtott iratokból kitűnik, hogy az ehhez hasonló szabályozás magában foglalja a nem saját fogyasztás fedezésére szánt új szélturbinák Natura 2000 hálózat részét képező KJTT-ken és KVT-ken való megépítésének tilalmát. Ez a tilalom 200 méteres pufferzónára terjed ki.

45 E szabályozás eredményeként automatikusan elutasítanak az e területek valamelyikén új szélerőműre vonatkozó minden tervet vagy projektet, és teszik mindezt anélkül, hogy elvégeznék az adott terv vagy projekt által a konkrét területen a környezetre gyakorolt hatások bármiféle értékelését.

46 Meg kell tehát állapítani, hogy az ehhez hasonló szabályozás a Natura 2000 hálózathoz tartozó területeknek az élőhely-irányelvvel és a madárvédelmi irányelvvel bevezetettnél szigorúbb védelmi rendszerét hozza létre.

47 Következésképpen – ahogyan azt a főtanácsnok indítványának 33. pontjában vélte – a kérdést előterjesztő bíróság kérdésének megválaszolása érdekében azt kell meghatározni, hogy az uniós jog lehetővé teszi-e – és ha igen, milyen feltételek mellett –, hogy a tagállamok az említett irányelvekben előírtaknál szigorúbb nemzeti védintézkedéseket vezessenek be.

48 E tekintetben meg kell állapítani, hogy a környezet területén meglévő uniós szabályozás nem irányoz elő teljes körű harmonizációt (lásd többek között a C-318/98. sz., Fornasar és társai ügyben 2000. június 22-én hozott ítélet [EBHT 2000., I-4785. o.] 46. pontját, valamint a C-6/03. sz. Deponiezweckverband Eiterköpfe ügyben 2005. április 14-én hozott ítélet [EBHT 2005., I-2753. o.] 27. pontját).

49 A madárvédelmi irányelv 14. cikke értelmében a tagállamok az irányelvben előírtaknál szigorúbb védintézkedéseket is bevezethetnek.

50 Az élőhely-irányelv nem tartalmaz a madárvédelmi irányelv 14. cikkében szereplővel egyenértékű rendelkezést. Mindazonáltal – mivel ezt az irányelvet az EUMSZ 192. cikk alapján fogadták el – meg kell állapítani, hogy az EUMSZ 193. cikk előírja a tagállamok számára azt a lehetőséget, hogy szigorúbb védintézkedéseket fogadjanak el. Ez a cikk ezeket az intézkedéseket kizárólag azon feltételektől teszi függővé, hogy azok legyenek összeegyeztethetők az EUM-Szerződéssel, valamint hogy azokról értesítsék a Bizottságot. A Bíróság ily módon kimondta, hogy „a közösségi környezetpolitika keretében, amennyiben egy nemzeti intézkedés egy közösségi irányelvvel azonos célokat követ, az irányelvben megállapított minimum követelmények meghaladását az EK 176. cikk szabályozza, és az abban meghatározott feltételek mellett engedélyezi" (lásd a fent hivatkozott Deponiezweckverband Eiterköpfe ügyben hozott ítélet 58. pontját).

51 Márpedig mind a Bírósághoz benyújtott iratokból, mind pedig a felek által a tárgyaláson előadottakból kitűnik, hogy az alapeljárásban szóban forgó nemzeti és tartományi szabályozás fő célja a Natura 2000 hálózathoz tartozó területek védelme, és különösen a vadon élő madarak élőhelyeinek azon veszélyekkel szembeni védelme, amelyeket a szélturbinák jelenthetnek azokra nézve.

52 Következésképpen az élőhely-irányelvvel azonos célkitűzések elérésére törekszik az alapeljárásban szóban forgóhoz hasonló olyan szabályozás, amely – a Natura 2000 hálózathoz tartozó védett területeken, vadon élő madarak populációinak védelme céljából – feltétel nélkül tiltja új szélturbináknak az említett területeken való megépítését. Mivel az említett szabályozás ezen irányelv 6. cikkében bevezetettnél szigorúbb rendszert vezet be, az EUMSZ 193. cikk szerinti szigorúbb védintézkedést képez.

53 Kétségtelen, hogy a Bírósághoz benyújtott iratokból nem tűnik ki, hogy az olasz kormány – az EUMSZ 193. cikknek megfelelően – értesítette volna a Bizottságot ezekről az intézkedésekről. Mindazonáltal meg kell állapítani, hogy az említett cikk kötelezi ugyan a tagállamokat, hogy értesítsék a Bizottságot azokról a szigorúbb védintézkedésekről, amelyeket a környezetvédelem terén kívánnak fenntartani vagy bevezetni, nem teszi azonban az előirányzott intézkedések végrehajtását a Bizottság beleegyezésétől vagy engedélyezésétől függővé. Ezzel összefüggésben – amint azt a főtanácsnok indítványának 38. pontjában jelezte – a vizsgált rendelkezésnek sem a szövege, sem a célja nem támasztja alá azt a megállapítást, hogy az EUMSZ 193. cikk alapján a tagállamokra háruló értesítési kötelezettség betartásának elmulasztása már önmagában az ily módon elfogadott szigorúbb nemzeti védintézkedések jogellenességét eredményezné (lásd analógia útján a 380/87. sz., Enichem Base és társai ügyben 1989. július 13-án hozott ítélet [EBHT 1989., 2491. o.] 20–23. pontját; a C-209/98. sz., Sydhavnens Sten & Grus ügyben 2000. május 23-án hozott ítélet [EBHT 2000., I-3743. o.] 100. pontját, valamint a C-159/00. sz. Sapod Audic ügyben 2002. június 6-án hozott ítélet [EBHT 2002., I-5031. o.] 60–63. pontját).

54 Az is bizonyos, hogy az alapeljárásban szóban forgó nemzeti és tartományi szabályozással bevezetett szigorúbb védintézkedéseknek az EUM-Szerződés más rendelkezéseit is tiszteletben kell tartaniuk.

55 Az alapeljárás felperesei e tekintetben azzal érveltek, hogy az EUMSZ 194. cikk (1) bekezdésének c) pontjában az Unió politikája tekintetében megállapított, az új és megújuló energiaforrások kifejlesztésére irányuló célkitűzésnek elsőbbséget kell élveznie az élőhely-irányelvvel és a madárvédelmi irányelvvel elérni kívánt környezetvédelmi célkitűzésekkel szemben.

56 E tekintetben elegendő emlékeztetni arra, hogy az EUMSZ 194. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy az Unió energiapolitikájának figyelemmel kell lennie a környezet megőrzésének és javításának szükségességére.

57 Korlátozott hatályánál fogva egyébként nem sodorhatja veszélybe az új és megújuló energiaforrások kifejlesztésére irányuló uniós célkitűzést az alapeljárásban szóban forgóhoz hasonló azon intézkedés, amely kizárólag a nem saját fogyasztás fedezésére szánt új szélturbináknak a Natura 2000 hálózathoz tartozó területeken való létesítését tiltja, miközben ez alól mentességet élvezhetnek a legfeljebb 20 kW névleges teljesítményű, saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbinák.

58 Azt a következtetést kell tehát levonni, hogy a madárvédelmi irányelvvel és az élőhely-irányelvvel, különösen pedig ezen utóbbi 6. cikkének (3) bekezdésével nem ellentétes az a szigorúbb nemzeti védintézkedés, amely az adott projekt vagy terv által az említett hálózathoz tartozó területen a környezetre gyakorolt hatások bármiféle értékelése nélkül és feltétel nélkül tiltja a nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélerőművek Natura 2000 hálózathoz tartozó területeken belüli megépítését.

A 2001/77 irányelv és a 2009/28 irányelv értelmezéséről

59 Másodsorban azt kell megvizsgálni, hogy a 2001/77 irányelvet és a 2009/28 irányelvet úgy kell-e értelmezni, hogy azokkal ellentétes az alapeljárásban szóban forgóhoz hasonló szabályozás.

60 Ami egyrészről a 2001/77 irányelvet illeti, annak 1. cikke kimondja, hogy az irányelv célja, hogy a belső villamosenergia-piacon ösztönözze a megújuló energiaforrásoknak a villamosenergia-termeléshez való nagyobb mértékű hozzájárulását, és alapot teremtsen azok majdani közösségi keretéhez.

61 A 2001/77 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése e célból arra kötelezi a tagállamokat, hogy értékeljék a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energiát termelő üzemekre alkalmazandó közigazgatási – többek között engedélyezési – eljárásokra vonatkozó törvényi és rendeleti keretet. Ezen értékelési folyamat célja a közigazgatási korlátok ésszerűsítése és csökkentése, valamint annak ellenőrzése, hogy az ilyen típusú üzemekre alkalmazandó szabályok objektívek, átláthatók és megkülönböztetésmentesek.

62 Márpedig úgy tűnik, hogy a kérdést előterjesztő bíróságban kételyek merültek fel az alapeljárásban szóban forgó nemzeti és tartományi szabályozás említett szempontoknak való megfelelőségét illetően. A tárgyalás során az alapeljárás felperesei egyebekben előadták, hogy az ehhez hasonló szabályozás a szélerőművekkel szemben hátrányosan megkülönböztető jellegű az élőhely-irányelv 6. cikkének (3) bekezdésével bevezetett előzetes értékelés rendszerének hatálya alá tartozó más ipari tevékenységekhez képest.

63 E tekintetben mindenekelőtt jelezni kell, hogy az új szélturbinák Natura 2000 hálózathoz tartozó területeken való megépítésének jogszabályi rendelkezésből eredő teljes körű tilalma nem ellentétes a közigazgatási korlátok ésszerűsítésére és csökkentésére irányuló célkitűzésekkel, valamint hogy – főszabályként – kellően átlátható és objektív eljárást képez.

64 Az intézkedés hátrányosan megkülönböztető jellegét illetően azután emlékeztetni kell arra, hogy a hátrányos megkülönböztetésnek a 2001/77 irányelv 6. cikkének (1) bekezdésében lefektetett tilalma nem más, mint az egyenlőség általános elvének különös kifejeződése, amely elv az uniós jog alapelvei közé tartozik, és tiltja, hogy összehasonlítható helyzeteket különbözően kezeljenek, vagy hogy különböző helyzeteket egyenlően kezeljenek, hacsak objektíve nem igazolt az ilyen bánásmód (lásd többek között a C-280/93. sz., Németország kontra Tanács ügyben 1994. október 5-én hozott ítélet [EBHT 1994., I-4973. o.] 67. pontját; a C-303/05. sz. Advocaten voor de Wereld ügyben 2007. május 3-án hozott ítélet [EBHT 2007., I-3633. o.] 56. pontját,

valamint a C-127/07. sz., Arcelor Atlantique és Lorraine és társai ügyben 2008. december 16-án hozott ítélet [EBHT 2008., I-9895. o.] 23. pontját).

65 Márpedig a jelen ügyben a kérdést előterjesztő bíróság feladata annak vizsgálata, hogy a szélturbinák megépítésével összefüggő projektek és a Natura 2000 hálózathoz tartozó területeken javasolt más ipari tevékenységekre vonatkozó projektek közötti bánásmódbeli különbség alapulhat-e a két projekttípus között fennálló objektív különbségeken.

66 Ezzel összefüggésben az említett bíróságnak figyelembe kell vennie a szélerőművek sajátosságait, amelyek különösen azoktól a veszélyektől függnek, amelyeket ezek a szélerőművek a madarakra nézve jelenthetnek, mint amilyen például az ütközés, a zavarok és a fajok kiszorításának, a madarakat irányváltoztatásra kényszerítő „gátló hatásnak", illetve az élőhely elvesztésének vagy károsodásának kockázatai.

67 Ami másrészről a 2009/28 irányelvet illeti, meg kell állapítani, hogy az irányelv 13. cikkének (1) bekezdése értelmében „[a] tagállamok biztosítják, hogy a megújuló energiaforrásokból villamos energiát, fűtőenergiát vagy hűtőenergiát termelő üzemekre és a kapcsolódó szállítási és elosztási hálózati infrastruktúrára […] alkalmazott, jóváhagyással, minősítéssel és engedélyezéssel kapcsolatos nemzeti szabályok arányosak és szükségesek". A tagállamoknak különösen megfelelő lépéseket kell tenniük annak biztosítása érdekében, hogy az említett szabályok „objektívek, átláthatóak, arányosak legyenek, ne alkalmazzanak hátrányos megkülönböztetést a kérelmezőkkel szemben, valamint teljes mértékben vegyék figyelembe a megújuló energia előállítására alkalmazott egyes technológiák sajátosságait".

68 Kétségtelen az, hogy – amint azt a Bizottság észrevételeiben megjegyezte – az előzetes döntéshozatalra utaló határozat meghozatalakor, azaz 2009. szeptember 23-án még nem járt le a 2009/28 irányelv 2010. december 5-ben megállapított átültetési határideje.

69 Mindazonáltal – amint azt a Bíróság már kimondta, és mivel a 2009/28 irányelv az alapügy tényállásának idejére már hatályba lépett – az irányelvnek a kérdést előterjesztő bíróság által kért értelmezését hasznosnak kell tekinteni (lásd ebben az értelemben a C-261/07. és C-299/07. sz., VTB-VAB és Galatea egyesített ügyekben 2009. április 23-án hozott ítélet [EBHT 2009., I-2949. o.] 29–41. pontját).

70 Egyrészt ugyanis az állandó ítélkezési gyakorlatból következik, hogy nemcsak azokat a nemzeti rendelkezéseket kell valamely irányelv hatálya alá tartozónak tekinteni, amelyeknek kifejezett célja az említett irányelv átültetése, hanem az irányelv hatálybalépését követően azokat a már meglévő nemzeti rendelkezéseket is, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy biztosítsák a nemzeti jog összhangját az irányelvvel (lásd ebben az értelemben a C-81/05. sz. Cordero Alonso-ügyben 2006. szeptember 7-én hozott ítélet [EBHT 2006., I-7569. o.] 29. pontját).

71 Másrészt mindenesetre a Bíróság ítélkezési gyakorlatából következik, hogy az irányelv átültetésére rendelkezésre álló határidőn belül a címzett tagállamoknak tartózkodniuk kell az olyan jellegű rendelkezések meghozatalától, amelyek komolyan veszélyeztetnék a szóban forgó irányelv által meghatározott célt (a C-129/96. sz. Inter-Environnement Wallonie ügyben 1997. december 18-án hozott ítélet [EBHT 1997., I-7411. o.] 45. pontja, a C-14/02. sz. ATRAL-ügyben 2003. május 8-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-4431. o.] 58. pontja, valamint a C-144/04. sz. Mangold-ügyben 2005. november 22-én hozott ítélet [EBHT 2005., I-9981. o.] 67. pontja).

72 Ezen okokból – a Bizottság állításával ellentétben – a kérdést előterjesztő bíróság által feltett kérdésnek a 2009/28 irányelv értelmezésére vonatkozó részét meg kell válaszolni, különösen az arányosság elvére tekintettel, amelyet annak 13. cikke a megújuló energiát termelő üzemekre vonatkozó közigazgatási engedélyezési eljárások tekintetében bevezetett.

73 E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy az arányosságnak a 2009/28 irányelv 13. cikkében lefektetett elve – amely az uniós jog általános elvei közé tartozik – megköveteli, hogy a tagállamok által ezen a területen elfogadott intézkedések ne haladják meg a szóban forgó szabályozás által kitűzött, jogos cél elérésére alkalmas és ahhoz szükséges mértéket, így amennyiben több alkalmas intézkedés kínálkozik, a kevésbé kényszerítő intézkedéshez kell folyamodni, és az okozott hátrányok a kitűzött célokhoz képest nem lehetnek aránytalanul nagyok (lásd többek között a Bíróság C-331/88. sz., Fedesa és társai ügyben 1990. november 13-án hozott ítéletének [EBHT 1990., I-4023. o.] 13. pontját, valamint a C-133/93., C-300/93. és C-362/93. sz., Crispoltoni és társai egyesített ügyekben 1994. október 5-én hozott ítélet [EBHT 1994., I-4863. o.] 41. pontját).

74 A kérdést előterjesztő bíróság feladata a szóban forgó nemzeti intézkedés arányosságának vizsgálata. Az említett bíróságnak különösen azt kell figyelembe vennie, hogy az alapeljárásban szóban forgó szabályozás kizárólag a szélturbinákra korlátozódik, és az nem vonatkozik a megújuló energia előállításának más formáira, például a fotovoltaikus energiát előállító üzemekre. Ezen túlmenően a tilalom kizárólag a kereskedelmi célokból működtetett új szélerőművekre vonatkozik, mivel a legfeljebb 20 kW névleges teljesítményű, saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbinák nem tartoznak e tilalom hatálya alá.

75 Az eddigiekből következik, hogy az élőhely-irányelvet, a madárvédelmi irányelvet, a 2001/77 irányelvet és a 2009/28 irányelvet úgy kell értelmezni, hogy azokkal nem ellentétes az a szabályozás, amely tiltja a nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbinák Natura 2000 hálózathoz tartozó területeken való létesítését a projekt által kifejezetten az érintett területen a környezetre gyakorolt hatások előzetes értékelése nélkül, amennyiben a szabályozás tiszteletben tartja a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvét és az arányosság elvét.

A költségekről

76 Mivel ez az eljárás az alapeljárásban részt vevő felek számára a kérdést előterjesztő bíróság előtt folyamatban lévő eljárás egy szakaszát képezi, ez a bíróság dönt a költségekről. Az észrevételeknek a Bíróság elé terjesztésével kapcsolatban felmerült költségek, az említett felek költségeinek kivételével, nem téríthetők meg.

A fenti indokok alapján a Bíróság (első tanács) a következőképpen határozott:

A természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló, 1992. május 21-i 92/43/EGK tanácsi irányelvet, a vadon élő madarak védelméről szóló, 1979. április 2-i 79/409/EGK tanácsi irányelvet, a belső villamosenergia-piacon a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energia támogatásáról szóló, 2001. szeptember 27-i 2001/77/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvet, és a megújuló energiaforrásból előállított energia támogatásáról, valamint a 2001/77/EK és a 2003/30/EK irányelv módosításáról és azt követő hatályon kívül helyezéséről szóló, 2009. április 23-i 2009/28/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvet úgy kell értelmezni, hogy azokkal nem ellentétes az a szabályozás, amely tiltja a nem saját fogyasztás fedezésére szánt szélturbinák Natura 2000 európai ökológiai hálózathoz tartozó területeken való létesítését a projekt által kifejezetten az érintett területen a környezetre gyakorolt hatások előzetes értékelése nélkül, amennyiben a szabályozás tiszteletben tartja a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvét és az arányosság elvét.

Aláírások